

Шербо Растодер

ГРАЂАНСКА ОПОЗИЦИЈА И ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ 1936. ГОДИНЕ

Под појмом „грађанска опозиција“ сматрају се обично све грађанске организације и странке које су у опозицији према режиму или странци на власти. При томе, када је у питању вријеме тридесетих година овога вијена и простор данашње Црне Горе, веома је битно имати на уму да се не ради о јединственој идеолошки усмјереној и организацијски устројеној политичкој формацији, већ о скупини хетерогених политичких субјеката за које је најчешће заједнички само назив којим се квалификује њихова тренутна политичка позиција. Често су међусобне идеолошке, програмске и организацијске разлике међу овим субјектима међусобно у истој размери у којој је то и однос странке на власти према њима појединачно. Међутим, из практично политичких разлога опозиционе странке су се често међусобно удруживале и стварале разне коалиције, посебно уочи парламентарних избора, са циљем да се удруженим опозиционим снагама и јединственом изборном листом покуша освојити власт. Тако је уочи петомажских избора 1935. године дошло до стварања Удружене опозиције. Она је окупљала СДК и такозване србијанске странке, Демократску и Земљорадничку као и ЈМО која се касније прикључила. Неформални вођа ове групације, коју су формирали вође такозваних предшестојануарских странака, био је Влатко Мачек, првак ХСС. Временом ће се мијењати и састав странака унутар такозване Удружене опозиције, посебно после стварања ЈРЗ, када ће ЈМО постати саставни дио новоформиране режимијске странке.

У овом периоду црногорска бружоазија се политички организује у три основна правца. ЈРЗ је окупљала њен најреакционарнији дио под окриљем своје централистичко-унитаристичке концепције. Уједно, она постаје и

доминантна класна формација одређеног слоја црногорског друштва. Стварана уз помоћ државног апарата и израстајући из њега, ЈРЗ на подручју захваћеном социјалним превирањима постаје носилац политичког бесправља чији је интензитет био узрочно-последично везан за снагу опозиционог покрета. Услед тога Црна Гора је била простор на којем се максимално заоштравају све постојеће противурјечности југословенског друштва.

Други дио реакционарне црногорске буржоазије, иначе у опозицији током читавог постојања Краљевине Југославије, дјеловао је под окриљем Црногорске федералистичке странке. За разлику од ЈРЗ, која уопштено посматрајући представља тренутну историјску појаву, насталу у процесу трагања дијела конзервативне југословенске буржоазије за адекватним политичким изразом, који би на новој политичкој платформи очувао постојеће основе југословенске државе, ЦФС је израсла на негацији присутне националне политике према Црној Гори непосредно после стварања Краљевине СХС. Званично градећи свој политички програм на до краја нејасном и потпуно недефинисаном федералном концепту преуређења југословенске државе, тражећи мјесто Црној Гори у тако преуређеној држави, федералисти нијесу, не само у овом периоду, већ у цијелом међуратном раздобљу, успјели да се наметну као легитимни представник црногорског народа и постану водећа грађанска странка на овом подручју (као нрп. радикали у Србији, ХСС у Хрватској, СИС у Словенији или ЈМО у Босни), великим дијелом и зато што је процес политичке идентификације црногорске нације био у трајању. Зато је политика црногорских федералиста наилазила на одбијање и у Црној Гори и ван ње.

У процесу између реакционарне деснице (ЈРЗ и ЦФС) и револуционарне левице (КПЈ) дјеловала је трећа грађанска групација, такозвана либерална црногорска буржоазија која је највећим дијелом политички била организована унутар Демократске и Земљорадничке странке. Овај дио црногорске буржоазије одбацивао је јерезину унитарну политику на југословенском простору, федерализам и сепаратизам ЦФС у односу на Црну Гору. Залажући се за демократизацију друштва у духу позитивних тековина грађанске демократије, примјетно је, да овај дио црногорске буржоазије, међу којом је био велики дио интелигенције, настоји да актуелизује и политички активнише опште и социјалне проблеме везане за Црну Гору. Везујући свој политички ангажман за подручје Црне Горе ова либерална струја црногорске буржоазије настоји да помири своја дуална национална осјећања између припадништва „јединственом српском племену“ и објективне историјске и националне посебности Црне Горе. То је значило и њихову постепену идентификацију са реалним противурјечностима у Црној Гори, што ће дио њих временом приближити најпрогресивнијим снагама на овом простору.

Два проблема карактеришу дјелатност опозиционих грађанских странака у Црној Гори. То су истицање економске и политичке суштине проблема везаних за Црну Гору.

Економско незадовољство проистицало је из привредне заосталости Црне Горе, настале као последица привредне политике Краљевине Југославије према њој и природне пасивности појединих њених крајева. Таква политика водила је драстичним облицима глади, оскудице и незапослености пред којима је сав политички вербализам губио свој смисао.

У погледу решавања привредних проблема Црне Горе међу опозиционим грађанским странкама у овом периоду постоје извјесне сличности које нијесу биле израз политичког договора већ одраз појединачних програмских опредјељења. Постојало је приближно слично мишљење да се узроци глади и немаштине могу отклонити прије свега, капиталним инвестицијама којима би се омогућило исушивање Скадарског језера, чиме би се добило довољно земљишта за обраду. Изградњом Јадранске железнице Црна Гора би се повезала за залеђем, прије свега са житородним крајевима како би се омогућило брже и јефтиније снабдијевање становништва основним животним намирницама. Отварањем јавних радова омогућила би се већа упосленост а тиме и зарада становништва. Уз то предлагано је и знатније пресељавање становништва из пасивних крајева. Све ове мјере финансирала би Краљевска влада из „присвојних“ црногорских репарација. Да би се то постигло, по мишљењу већине црногорских опозиционих политичара, неопходно је створити основне демократске претпоставке и услове у којима би се могло утицати за решавање наведених проблема.

Основне разлике међу опозиционим грађанским странкама у Црној Гори појављивале су се у оним питањима која су имала општи политички смисао и која су се односила на став према постојећем политичком и државном поретку као и према положају Црне Горе у њему. У тим питањима постојале су и непомирљиве разлике међу присталицама Земљорадничке, Демократске и Федералистичке странке као најутицајнијих. Поред наведених, као опозиционе грађанске групације у овом периоду дјелују и припадници Југословенске националне странке чији је утицај био занемарљив као и радикална опозиција Аце Станојевића чија се дјелатност у Црној Гори обично везује за личности Стојана Шпадијера и Мирка Комненовића.

Прије него што укратко укажемо на неке основне ставове поменутих политичких групација неопходно је указати да политичка боја одређених ставова у Црној Гори међу присталицама ових странака, увијек своје исходиште има у чину уједињења Црне Горе са Србијом. При томе разлике се огледају да је тај проблем ријешен „уједињењем српства“ (демократи и радикали), да је дјелимично ријешен (земљорадници) или је погрешно ријешен (федералисти). На тај начин се вршила политичка поларизација на странке које су Црној Гори оспоравале постојање било какве историјске и националне индивидуалности (овом ставу биле су блиске све грађанске странке чија су се вођства налазила у Београду без обзира да ли су се налазиле на власти или у опозицији) и снаге које су управо на основи посебне црногорске националне и историјске индивидуалности градили своју политику у овом периоду (федералисти и комунисти).

Заједничка основа за све наведене политичке снаге које дјелују и на подручју Црне Горе почива на општој констатацији која се сусреће код свих познатијих представника, да се од чина уједињења очекивало далеко више и у смислу привредног напретка Црне Горе, па и у смислу развоја њене индивидуалности. Сходно наведеним схватањима уочљиво је да се тежиште политичке борбе концентрише на економским питањима, код оних странака које црногорски проблем не виде као национални или Црну Гору као посебну административну област са елементима федералног статуса.

Међу припадницима Земљорадничке странке у Црној Гори, владало је у ово вријеме мишљење да је на општејугословенском унутарполитичком плану неопходан споразум између Срба и Хрвата. У Црној Гори треба тежити стварању сељачког фронта на чије чело би дошао Марко Даковић.¹ Уједињење Црне Горе са Србијом је „животна потреба“ али оно није потпуно док се не изврши уједињење са Бугарима. Стојећи на становишту да Црна Гора не може опстати као посебна федерална јединица, земљорадници су били спремни да се одупру свим акцијама у том смислу.²

Полазећи од чињенице да је сељачки сталез једини у стању да ријешит питање унутрашње слоге и да је неопходно остварити „пуну и несметану владавину народног суверенитета“, земљорадници су наступали са осудом свих досадашњих режима који су водили „ненародну политику“. Уз то су тражили безусловно успостављање дипломатских односа са „Русијом“.³

Присталице Демократске странке у Црној Гори у ово вријеме глобалну политичку акцију воде у складу са ставовима свога вођства, али се истовремено када је у питању Црна Гора међу њима испољавају и одређене разлике. Тако напр. док је вођа странке Љуба Давидовић, новембра 1935. износио идеју о преуређењу државе на четири самоуправне области, његове присталице у Црној Гори су сматрале да би „најпростије, најрадикалније, најнапредније (би било) уређење са осам или десет самоуправних области код којих федералне компетенције не би биле неприхватљиве“.⁴ На тај начин би се могао развити вјерски, национални и историјски индивидуалитет. Међутим, ипак у суштини ставови демократа по овим питањима нијесу се много разликовали од ставова представника

1 Марко Даковић, вођа црногорске ујединитељске омладине, политички се пасивизирао у овом периоду разочаран општим политичким приликама и положајем Црне Горе.

Одбио је понуду Љубе Давидовића и Јована Јовановића Пижона да се активира уочи петомајских избора 1935. и тако добровољно наставио своје „политичко мртвило“ које ће трајати од 1921. до 27. марта 1941. када ће ући у владу Душана Симоновића. Најближи је био Земљорадничкој странци, мада су га припадници свих тзв. „србијанских“ партија сматрали својим вођом.

О његовом политичком ставу у ово вријеме види: Архив Југославије (АЈ), Збирка Јована Јовановића Пижона, кут. 35, Писмо Марка Даковића од 9. марта 1935. године.

2 Слободна мисао од 10. новембра 1935, бр. 39, Из говора Марка Вујачића и Јована Петковића на збору у Велимљу.

3 Исто, од 11. августа 1935, бр. 27.

4 Исто, од 17. новембра 1935, бр. 40.

Земљорадничке странке, посебно основна поставка по којој Црна Гора као самостална управна јединица у својим историјским границама није способна за самостални економско-привредни живот.

Један дио присталица бивше Демократске странке током 1935/36 године залагао се за сарадњу са свим члановима УО на основу заједничких и јединствених интереса народа у Црној Гори.⁵ Овај покушај обједињавања црногорске грађанске опозиције није успио иако је у основи имао идеју „да општецрногорске потребе треба да буду осовина онупљања свих демократских снага у Црној Гори“.⁶

Опозиционе грађанске странке развиле су велику активност уочи општинских избора у Црној Гори. Настојећи да парирају ЈРЗ и њеној пропаганди, припадници ових странака настојали су је приказати као странку чије вођство у суштини наставља владати методама шестојануарског режима, лажно обећавајући либерализацију изборног закона, демократизацију друштва. Често су указивали на отворени терор режима у Црној Гори који су поистовећивали са фашистичким. При томе, белведерски догађај је истицан као најизразитији примјер јерезине политике. Описујући предизборну атмосферу, дописник централног пресбириа наводи да су се: „у овој борби сјединили (су) се и црногорски федералисти и републиканци, демократи и радикали који нијесу у ЈРЗ и земљорадници. Онима су се припојили и комунисти. Њихови агитатори су у великим дијелом пензионери, затим чиновници, учитељи и попови. Њима веома корисно служе и студенти. Кроз Црну Гору круже многобројни летци . . . У њима се искључиво говори против владе и што је најжалосније форсира се неко нарочито црногорско питање, неки црногорски фронтови слободе“.⁷ Иако се у цитираним дијелу може препознати дио политичке акције КПЈ у смислу стварања НФ ипак се уочи општинских избора не може говорити о неком ширем опозиционом савезу на нивоу Црне Горе. Објективно за такву акцију нијесу постојали услови, посебно међу грађанском опозицијом коју је белведерски догађај, ма колико то нелогично изгледало, још више разјединио. Наиме, после овог догађаја и његове оцјене заостриле су се разлике посебно између федералиста и других опозиционих странака, прије свега земљорадника. Услед тога није било јединственог изборног прогласа црногорске опозиције, јер она у ствари није ни постојала. Међутим, ако није било обједињавања на општем

5 Исто, од 28. јула 1935, бр. 25.

Никола Ђонових, Захтеви Црне Горе, привредни и политички, Београд 1936.

АИИТ, IV – 4 (36), За манифестационе зборове у Црној Гори. Најпознатији заговорник те идеје био је Никола Ђонових адвокат и публициста, члан „бивше“ Демократске странке.

6 Н. Ђонових, Захтеви . . . стр. 91.

7 АЈ, ЗМС, ф–40, Прогласи, Дописник Централног пресбириа Централном пресбириу . . . даље се наводи: „над се узме у обзир да је један дио Црне Горе још под утицајем црног. федералиста, онда је разумљиво што им лагоди ово непрестано истицање црногорског права. Ова агитација има највећег утицаја опет у оним срезивима у којима су 1918. били најбројнији противници Уједињења. У ову акцију противници режима уносе и белведерски случај, хапшење комуниста итд.“

црногорском нивоу у низу срезова стварају се лоналне коалиције са циљем да се на предстојећим изборима освоје општине од стране опозиционих кандидата. Тако је октобра 1936. године из једног таквог савеза настала „Декларација Представника Удружене опозиције и Народног фронта слободе из среза даниловградског по питању наступајућих општинских избора у вези са политичким приликама у земљи.“ Декларацију су потписали 44 лица из поменутог среза од тога броја 14 сељака, 8 пензионера, 8 учитеља, 5 професора, суплената и студената, 2 трговца, 1 судски приправник, 1 општински писар, 1 резервни поручник и 5 грађана.⁸ Девет просвјетних радника вјероватно бојећи се репресија режима демантовали су преко штампе да су потписали „Декларацију“.⁹ Међу потписницима декларације било је припадника Федералистичке, Демократске, Земљорадничке странке, као и опозиционих радикала и чланова КПЈ. У садржају декларације наводи се да „иако у обичним приликама општински избори немају изразито политички карактер, овогодишњи код нас биће спроведени у знаку политичко партијском више него и један прије.“ Истовремено се констатује да се „политички живот у нашој земљи развија углавном у два правца: На једној страни су нове странке произашле из политике шестојануарских режима: „национална“, „народна“, „радикална заједница“ и друге које су мање више за владавину ауторитативних режима, а на другој страни су као опозиција групе бивших странака које су за владавину народну путем слободе и демократије“. Затим се наводи да ће потписници без обзира на партијску припадност „повести заједничку акцију у предстојећим општинским изборима постављајући са својим политичким пријатељима јединствене опозиционе листе у свим општинама нашега среза“. Очигледно је да се опозиција у овом срезу настојала самоорганизовати како би ће успјешније одупрла ЈРЗ.

Слична акција поведена је и у Никшићу гдје је формиран одбор учи избора састављен од демократа, земљорадника, радикала, неопређених и чланова радничке партије, односно КПЈ. За носиоца такозване грађанске листе одређен је један од првака Земљорадничке странке, Марко Вујачић. У изборном прогласу у шест тачака инсистира се на елементима социјалне и комуналне политике, попут захтјева за подизањем сиротињских станова, запослења незапослених радника, социјалним осигурањем радника, бесплатним лијечењем сиротиње. Интересантно је, да је поменути одбор засебном одлуком ријешило да се за листу не везују високи државни чиновници и адвокати.¹⁰ Ако је јасно зашто се ограђује од прве групације људи, теже је схватљиво ограђивање од једне професије.

8 АЈ, ЗМС, ф–40, Разни изборни материјали.

9 Слободна мисао од 23. окт. 1936, бр. 42.

АЈ, ЗМС, ф–40, Разни изборни материјали.

О Декларацији опширније види: Раде Вуковић, Декларација УО . . . ИЗ, 3–4, 1981.

10 Слободна мисао од 8. новембра 1936, бр. 44.

Иако смо напријед навели да уочи општинских избора у Црној Гори нема прогласа са потписима свих грађанских опозиционих првака, који би био нека платформа грађанске опозиције ипак се појавио један број са општеполитичким обележјем. Један је потписала такозвана слободна црногорска интелигенција. Насловљен са „Браћо Црногорци“ у овом прогласу се не крије разочарење положајем Црногораца у новој држави. Објашњавајући позиције и хтења Црногораца приликом уједињења наводи се да је „та жртва (мисли се на уједињење и одрицање од своје државе) учињена зато што је поред историјске на јединству постојала и пуна нада да ће Црногорац у новој држави бити потпуно слободан и равноправан као човјек и као грађанин.“ Затим се констатује да „Црногорац није никада престао бити борац нити ће престати. Његов дух не могу убити ни крвави догађаји нанви су се десили у Сеоцима, Белведеру итд. „Закључује се у вези са предстојећим општинским изборима да „на управу општине морају бити изабрани и честити опозиционари“, а уједно се саветује бирачима „прогоните и онемогућавајте купце бирача који то раде за сваку владу и сваки режим подједнако“. ¹¹

Општински избори у Црној Гори далеко су прелазили оквире локалних политичких борби. Примјетно је обједињавање опозиције, које ипак није израз неког начелног договора вођства странака, већ је највећим дијелом долазило на иницијативу љевичарски оријентисаних појединаца. Детаљнија анализа расположивих извора указује на чињеницу да ипак постоји нека наизглед невидљива нит која по познатим начелима окупља поједине опозиционе групације.

Другачији политички призив од напред наведеног долазио је од стране вођства црногорских федералиста. Федералисти су се везивали за УО преко СДК чији су члан били од раније. Везујући се на тај начин за Мачека и СДК, за коју се у летку штампаном уочи избора наводи да „је једина чврста и снажна политичка организација у Југославији“ и наглашава да „Црногорски сељачки федералистички покрет својим јединством са Хрватским сељачким покретом удружио је борбу Црне Горе са борбом Хрватске, Војводине и свих осталих земаља јужних Словена, које су, као и ове готове и на највеће жртве за аутономност и слободу.“ Овдје треба истаћи да су прваци СДК Влатко Мачек и Вјећеслав Вилдер декларативно подржавали концепт црногорских федералиста. У једној својој изјави из септембра 1935. Мачек је нагласио да је резолуцијом од 1. августа 1928. тражена „пуна равноправност свих историјских и политичко-културних индивидуалитета. Када је ријеч о историјским индивидуалитетима онда ту у првом реду долази Црна Гора . . . Напомињујући да је још Стјепан Радић нагласио право Црне Горе на равноправност и слободу, Мачек закључује „да све зависи од воље и слоге Црногораца“ и уједно упозорава „нека се чувају подкупљене госпде, па им је боља будућност осигурана“. ¹² Августа

11 АИИТ, IV –8 (36), Проглас су потписали др Р. Вукчевић, Н. Радовић, С. Мишовић, Т. Жугић, Б. Радовић, В. Драговић, М. Ђуковић, Н. Ђоновић, Б. Лекић, Н. Роловић, А. Поповић, Р. Јојић, Г. Терић, Л. Вучетић, Ј. Гошовић и П. Раичковић.

12 Зета од 12. септ. 1935, бр. 35.

1936. године приликом посјете Црној Гори Вјећеслав Вилдер је упоредио Хрвате и Црногорце налазећи сличности између борбе „наше и ваше“. Само с том различком „што су методе и тактика код Вас, у почетном стадију, док смо ми тај стадиј већ прешли.“¹³ Из наведеног може се закључити следеће: Прво, да црногорски федералисти не траже савезнике међу грађанском опозицијом у Црној Гори већ то чине са хрватском опозицијом, наглашавајући њен значај. Друго, хрватска грађанска опозиција окупљена око СДК, односно прије свега око ХСС једина је у овом периоду која декларативно подржава концепт црногорских федералиста, полазећи при том искључиво од историјског права. Напријед наведено посебно потврђује следећи дио из већ цитираног летка црногорских федералиста у којем се наводи: **„На јединство свих Србијанских странака противу Црне Горе одговорите јединством црногорског фронта против свих њих.“** (подв. у оригиналу). Такав став се правда чињеницом што „све србијанске странке тврде, да Црна Гора нема право да буде равноправна са Србијом у заједници земаља јужних Словена“. Услед тога се закључује „да пошто нема ниједног Србијанца који би био члан црногорског фронта“, исто тако „не смије бити ни Црногорца који би били чланови било које србијанске странке. Ако би их ипак било, и са њима као, и србијанским странкама искључена је свака наша политичка сарадња на подручју Црне Горе.“

Секула Дрљевић, вођа црногорских федералиста који је потписао овај проглас наведеним ставовима јасно презентира важеће мишљење најконзервативнијег дијела странке. У ово вријеме у Црној Гори упоредо егзистирају три концепта фронтносног организовања на различитим политичким платформама. О концепту дијела бивших чланова Демократске странке чији је највећи заговорник био адвокат и публициста Никола Ђоновић, чија је суштина била окупљање демократских слојева на бази интереса Црне Горе већ је било ријечи.

Други концепт, препознатљив и у цитираном прогласу заступали су поједини прваци Федералистичке странке. По њима такозвани црногорски фронт је требао да се организује на уско националном принципу на концепту политичких схватања Федералистичке странке. У њему није било мјеста за ниједног припадника „србијанских партија“. Практично то је значило да се на тај начин изједначавају припадници режимске странке односно ЈРЗ, са припадницима и члановима других грађанских странака које су биле у опозицији према режимској странци, попут демократа, земљорадника или радикала Аце Станојевића. Вођства ових странака званично су оспоравали било какву историјску и националну посебност Црне Горе. Ипак, међу члановима ових странака био је извјестан број оних који су одступали од тако прокламоване политике свога вођства. Доследан наведеним ставовима Секула Дрљевић у цитираном прогласу уочи општинских избора поручује својим присталицама: „Не дозволите да се у шанчеве ваше борбе

за слободу увлаче непријатељи равноправности Црне Горе и Ваше Слободе. Освојите управу у свакој сеоској општини.“¹⁴

Трећи концепт народнофронтовског организовања у Црној Гори заступала је КПЈ. Комунисти у Црној Гори нудили су много ширу платформу која поред националне и социјалне компоненте садржи и платформу за окупљање демократских и прогресивних опозиционих снага истичући у први план надолazeћу опасност од фашизма. Разлика између федералистичног концепта црногорског фронта и концепта НФ који је прокламовала КПЈ битан је елеменат политичке поларизације не само између комуниста и федералиста, већ и међу самим грађанским опозиционим групацијама у Црној Гори.

Пред општинске изборе своју активност интензивирала је и КПЈ. Покрајински комитет је с тим у вези добио инструкције од ЦК КПЈ. Према тим упутствима КП у Црној Гори требала је да по свим селима и градовима формира изборне одборе од представника свих демократских група који би одржавали зборове и на њима разматрали општинска питања и разрадили комуналне програме. Покрајинском комитету сугерисано је да не чека споразум са вођствима грађанских партија, већ да окупи њихово чланство око заједничког програма. Према тим упутствима КП у Црној Гори имала је задатак да у току предизборне кампање окупи све демократске снаге без изузетка, били они радикали, демократи, самостални демократи, федералисти, републиканци како би заједнички иступили на изборима.¹⁵

„Пролетер“ у свом двоброју за јули–август 1936. године преноси део тих упутстава поводом предстојећих општинских избора, потенцирајући основне црте политике КПЈ у том периоду која се огледа у настојању да се на платформи НФ обједине све прогресивне и демократске снаге у јединствени фронт. Затим се наглашава да је веома битно, да после избора општине не дођу опет у руке богатих главара као и да је неопходно остварити претпоставку „да се израда општинског програма изврши на заиста демократски начин.“¹⁶

Претпостављајући да ће и ови избори протећи у изборном терору „јавном гласању и мајоризацији“, „Пролетер“ наводи да избори уствари имају значај за борбу између „фронта фашизма и фронта демократије и мира у Европи“. При томе се инсистира на масовности у припремама уочи избора и у том смислу: „Подићи треба на ноге све постојеће радничке организације, увлачити и активизирати неорганизоване раднике, покренути женске и омладинске организације, окупити око тих одбора читав рој активиста за изборну кампању, који ће бити главни помагачи у раду тих одбора.“¹⁷

14 АЈ, ЗМС, ф–40, Прогласи и други изборни материјали, Проглас Секуле Дрљевића пред општинске изборе 1936.

15 Јован Р. Бојовић, Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918–1941. стр. 297.

16 Пролетер, јули–август 1936, бр. 45, стр. 432.

17 Пролетер, септембар 1936, бр. 6, стр. 443.

Сходно наведеним директивама чланови КПЈ у Црној Гори организовали су у том духу предизборне акције које су, као што смо напријед навели, резултирале у појединим мјестима заједничким прогласима и иступима. Посебну активност испољила је омладина, која је иначе била најбројнији ослонац КПЈ у Црној Гори. У прогласу „Црногорска омладина свом народу“ позивају се сви прави пријатељи „слободе и демократије да се уједине у борбу против фашизма, за основна народна права.“¹⁸ Овом позиву црногорске омладине, иза којег стоји КПЈ, придружило се и низ опозиционих грађанских политичара из Црне Горе који су одлучили да заједно са омладином воде изборну борбу.¹⁹

Широко организована акција од стране комуниста уједно је за ЈРЗ значила веома јак фронт одбијања, у којем су често, посебно у локалним оквирима биле обједињене све прогресивно и демократски оријентисане снаге. Реално, таква акција је у многоме отежавала консолидовање и ширење утицаја ЈРЗ.

На општинским изборима у Црној Гори поред листе ЈРЗ истакнуте су и листе УО као и листе ХСС и СДК у бококторском срезу и такозване грађанске листе које су објективно биле листе опозиције. Резултате избора објавили су скоро сви листови који су у то вријеме излазили у Црној Гори а прије свега „Слободна Мисао“ „Народни лист“ и „Зетски гласник“. У свим овим листовима наведени су различити резултати тако да су ови подаци релативно непоуздани за прецизну анализу изборних података. Према подацима из „Зетског гласника“ званичног гласила Зетске бановине, ЈРЗ је у цијелој бановини освојила више од 3/4 општина или 77,45%.²⁰ Међутим, на данашњем простору Црне Горе од укупно 114 општина за које су објављени подаци ЈРЗ је освојила 74, док је опозиција побједила у 40 општина или нешто више од 1/3. Највећи успјех опозиција је постигла у шавничком срезу гдје је од 6 општина побједила у 4 и бококторском срезу гдје је од 12 општина за које су објављени подаци опозиција освојила 7. У никшићком срезу од 11 опозиција је освојила 5, подгоричком од 15 (6), даниловградском од 9 (3), беранском од 10 (3). Механичким збрајањем свих података стиче се утисак да је објективно на све услове у којима су се проводили општински избори опозиција у Црној Гори постигла изузетан успјех. Међутим, у доношењу коначног закључка мора се бити опрезан јер треба имати на уму да је то резултат свих опозиционих снага које су истакле своје кандидате на овим изборима тј. демократа, земљорадника, федералиста, опозиционих радикала, ХСС, СДК и комуниста. Ако се при томе има на уму да међу овим опозиционим групацијама није било идеолошког и програмског јединства и да се испод листа УО налазио широк спектар политичких снага у Црној Гори од крајње деснице до комунистичке левнице, онда се може само условно говорити, прије свега о неповољном исходу избора за режимску странку, ЈРЗ.

18 АИИТ, 6879/III –2 (36), Прогласи.

19 Исто.

20 Зетски гласник од 22. новембра 1936, бр. 96.
Слободна Мисао од 22. новембра 1936, бр. 46.